

PEDAGOGIKA

ADABIYOT FANINI O'RGANISHDA "FISHBON" SXEMASIDAN FOYDALANISH ORQALI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH

CHORIEVA SHAROFAT TURAYEVNA

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

"Rus tili va adabiyoti" kafedrası o'qituvchisi

Email: csharofat@gmail.com

UDK: 371.335.5:811.161.1

<https://orcid.org/0009-0004-2338-8359>

Kalit so'zlar:

grafik organayzerlar,
baliq skeleti,
usul, vosita,
muammo, sabab,
oqibat, tahlil,
yechim.

Annotatsiya: Ushbu maqolada muammoni aniqlash, tahlil qilish va yechimini topish vositasi bo'lgan grafik organayzer haqida so'z boradi. "Fishbone" (baliq suyagi) diagrammasi sabab-oqibat munosabatlarining tizimli tahlili vositasi bo'lib, bir qator muammolarni aniqlash, ularning o'zaro bog'liqligini tizimlashtirish, hodisalarning sabab va oqibatlarini ko'rsatish zarur bo'lganda qo'llaniladi. Maqolada, shuningdek, ushbu tashkilotchining ta'lim oluvchilarda tizimli, ijodiy va kreativ fikrlashni faollashtirish va rivojlantirish orqali ularning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish borasida fikrlar yuritiladi. Maqolada professor Ishikavanning grafik organayzerining afzalligi ta'kidlangan. Sxemaning o'quv jarayoniga qo'llanilishi ta'lim oluvchilarning kommunikativ kompetensiyani 25-35% ga rivojlantiradi, o'quv jarayonini yanada samarali va mazmunli qiladi.

ФОРМИРОВАНИИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СХЕМЫ «ФИШБОУН» В ИЗУЧЕНИИ ЛИТЕРАТУРЫ

Ключевые слова:

графические
органайзеры,
скелет рыбы,
метод, инструмент,
проблема,
причина,

Аннотация: В данной статье говорится о графическом органайзере, который является способом и средством выявления, анализа и планирования решения проблемы. Схемой «Фишбоун» - структурным анализом причинно-следственных связей – пользуются, когда требуется обозначить круг проблем, показать их взаимосвязь, причины и последствия событий, анализировать причины

следствие,
анализ,
решение.

возникновения проблем. В статье указано, что органайзер развивает и активизирует системное творческое, аналитическое мышление, тем самым повышает коммуникативную компетенцию учащихся. Подчеркивается преимущество графического органайзера профессора Исикавы, внедрение которого в процесс обучения развивает коммуникативную компетенцию в 25-35%, делает процесс обучения более эффективным и содержательным.

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE USING THE FISHBONE SCHEME IN THE STUDY OF LANGUAGE

Keywords:

graphic organizers,
fish skeleton,
method, tool,
problem, cause,
effect, analysis,
solution.

Abstract: This article talks about a graphic organizer, which is a way and means of identifying, analyzing and planning a solution to a problem. The Fishbone diagram – a structural analysis of cause-and-effect relationships – is used when it is necessary to identify a range of problems, show their interrelationships, the causes and consequences of events, and analyze the causes of problems. The article states that the organizer develops and activates systematic creative and analytical thinking, thereby increasing the communicative competence of students. The advantage of Professor Ishikawa's graphic organizer is emphasized, the introduction of which into the learning process develops communicative competence by 25-35%, making the learning process more effective and meaningful.

KIRISH

Jadallashib borayotgan global rivojlanish va ta'lim metodologiyasidagi tub o'zgarishlar ta'lim sohasi xodimlaridan doimiy ravishda o'z ustida ishlashni talab etadi. Butunlay yangi modulli ta'lim tizimiga o'tish, o'qitish jarayoniga ilg'or texnologiyalarni joriy etish, kasbiy malakani oshirish hamda ilg'or tajriba almashish ta'limdagi rivojlanishning muhim shartlaridan biridir. Ta'limda zamonaviy o'qitish usullaridan, vosita va shakllaridan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Darhaqiqat, o'qituvchi mavzuni tushuntirishda, uning oson, to'liq o'zlashtirishiga imkon beruvchi didaktik vositalar, texnologiyalar, metod turlaridan samarali foydalangan taqdiridagina dars samaradorligiga erishiladi.

Davlatimizning zamonaviy ta'lim siyosati, eng avvalo, bizni o'rab turgan dunyoning tez o'zgaruvchan voqeliklariga moslashgan yangi tipdagi aql-zakovatni,

o'zgacha qiyofa va tafakkur tarzini shakllantirishga qaratilgan [10, 1].

Zamonaviy ta'limda ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'qitish usullari va vositalaridan samarali foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Darhaqiqat, o'qituvchi mavzuni tushuntirish jarayonida uni oson va to'liq o'zlashtirishga imkon beruvchi didaktik vositalar, innovatsion texnologiyalar va metodlardan samarali foydalangandagina dars samaradorligiga erishiladi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shunchalik tez rivojlanadi va ko'plab ijtimoiy muammolarni hal qilish imkoni tug'iladi" [1]. Shunday ekan, ilg'or pedagogik texnologiyalarni, zamonaviy o'qitish usullari va vositalarini takomillashtirish bugungi kunning dolzarb talabidir.

Maqsad: Rus tili va adabiyot darslarida grafik organayzerlardan, jumladan, "Fishbon" metodidan foydalangan holda ta'lim oluvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish texnologiyalarining samaradorligini isbotlash.

"Fishbon" sxemasini turli olimlar, jumladan, Boyko V., Vasilishin N., Valeyeva Ye.A., Golish L.V., Dorina M., Karimova B.T., Kusov N., Muxtorova N.V., Sablina Valentina tadqiq etgan. Biroq namunalar kamligi sababli bu metod hali ham ko'pchilik pedagoglar uchun tushunarli emas. Shu bilan birga, organayzerni noto'g'ri talqin qilish holatlari ham uchramoqda. Shu sababli "Fishbon" sxemasini chuqurroq o'rganish dolzarb masalalardan biridir.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Ta'lim sohasining asosiy vazifasi va o'qituvchi ishining mohiyati – bu, avvalo, kelajakka tayyorgarlik ko'rishdir. Globallashuv sharoitida raqobat keskinlashayotgan va yanada murakkab zamonda yashaydigan farzandlarimizni sog'lom va barkamol qilib tarbiyalash asosiy maqsaddir" [1]. Shuningdek, Prezidentimiz eng muhim vazifalardan biri sifatida "o'z ta'lim oluvchilariga eng yuqori mezonlar asosida dars beradigan innovatsion, ijodkor o'qituvchi va murabbiylarni tayyorlash" zarurligini qayd etganlar. Shu bois biz ta'lim oluvchilarning muammolarni mustaqil aniqlash va hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga e'tibor qaratishimiz, shuningdek, ularni ilmiy-tadqiqot va ixtirochilik faoliyatiga jalb etishga harakat qilishimiz lozim.

Ushbu maqolada rus tili va adabiyot darslarida grafik organayzerlardan, xususan, "Fishbon" metodidan foydalanish orqali o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish texnologiyalarining samaradorligi tahlil qilinadi va asoslab beriladi.

Mazkur metodning nazariy va amaliy jihatlari o'rganilib, uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati yoritiladi. Shu bilan birga, "Fishbon" sxemasining to'g'ri qo'llanilishi o'quvchilarning mantiqiy fikrlash, muammolarni mustaqil tahlil qilish va samarali muloqot qilish qobiliyatlarini shakllantirishga qanday ta'sir etishi tahlil qilinadi.

METODLAR

Mazkur maqola doirasida bir qator metodlardan foydalaniladi. Xususan:

Amaliy ishlash metodi – o‘quvchilar bilan bevosita mashg‘ulotlar olib borish orqali “Fishbon” metodining ta’lim jarayoniga ta’sirini aniqlash;

Yo‘riqnoma berish – o‘qituvchilarga mazkur metoddan to‘g‘ri foydalanish bo‘yicha ko‘rsatmalar ishlab chiqish;

Taqdimot qilish metodi – tadqiqot natijalarini ta’lim jarayoniga tatbiq etish va ilmiy jamoatchilikka taqdim etish;

Matematik-statistik metod – olingan natijalarni miqdoriy jihatdan tahlil qilish, metod samaradorligini ilmiy asosda isbotlash.

Ushbu yondashuvlar asosida “Fishbon” metodining ta’lim jarayonidagi ahamiyati chuqur o‘rganilib, uning o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash, muammolarni mustaqil tahlil qilish va samarali muloqot qilish qobiliyatlarini shakllantirishga ta’siri o‘rganiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Dars jarayonida o‘quvchini nafaqat bilim bilan ta’minlash, balki axborot bilan ishlash metodlari bilan ham qurollantirish muhim ahamiyatga ega. Buning samarali vositalaridan biri – grafik organayzerlardan foydalanish bo‘lib, ular ma’lumotlarni ko‘rgazmali va mazmunli tarzda taqdim etish imkonini beradi. Ushbu maqolada biz grafik organayzerlarning biri – “Fishbon” (“Baliq skeleti”) sxemasiga alohida e’tibor qaratamiz. Mazkur metod muammoning yechimini aniqlash, tahlil qilish va rejalashtirishda samarali vosita hisoblanadi.

“Fishbon” (Fishbone – ingliz tilidan “baliq suyagi”, “baliq skeleti”) metodi yapon professori Kaoru Ishikava tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, jarayon mohiyatini, uning sabablarini va natijalarini tahlil qilishga qaratilgan [9, 20]. Axborotni taqdim etishning ushbu grafik usuli muammoni yoritish, sabablarini aniqlash va dalillar asosida xulosa chiqarish orqali hodisalarni tahlil qilish imkoniyatini yaratadi.

Mazkur didaktik metodikaning asosiy mohiyati – tahlil qilinayotgan ob’ekt bilan bog‘liq sabablarning kelib chiqishi, oqibatlari va unga ta’sir etuvchi omillar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash hamda ongli tanlov qilishdan iborat.

“Fishbon” grafik organayzeri o‘quvchilarning quyidagi ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi:

- Guruhda ishlash – hamkorlikda fikr almashish va yechim topish;
- Matnni tahlil qilish – asosiy g‘oyalarni ajratib olish va muhim nuqtalarni aniqlash;
- Muammolarni anglash va sabablarini aniqlash – hodisalar va ularning sabablari o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunish;
- Umumlashtirish va xulosa chiqarish – olingan ma’lumotlarni tahlil asosida yondashish va natijalarga erishish.

Mazkur metod bugungi ta’lim tizimining asosiy maqsadlari bilan hamohang bo‘lib, o‘quvchilarda mustaqil va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

“Baliq skeleti” sxemasi muammolarni tavsiflash va ularni hal qilishga yo‘naltirilgan vosita bo‘lib, tizimli, ijodiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish hamda faollashtirishga xizmat qiladi.

Ushbu diagramma to‘rtta asosiy qismdan iborat: bosh, yuqori suyaklar, pastki suyaklar va dum [9, 21].

Bosh – tahlil qilinayotgan muammo, savol yoki mavzu.

Yuqori suyaklar – asosiy muammodan kelib chiqadigan kichik muammolar (vertikal sxemada chap tomonda joylashadi).

Pastki suyaklar – ushbu muammolarni tasdiqlovchi faktlar (vertikal shaklda o‘ng tomonga yoziladi).

Dum – muallifning mantiqiy xulosasi, yechim yoki savol javobi. U maqol yoki aforizm shaklida ham ifodalanishi mumkin [9, 21].

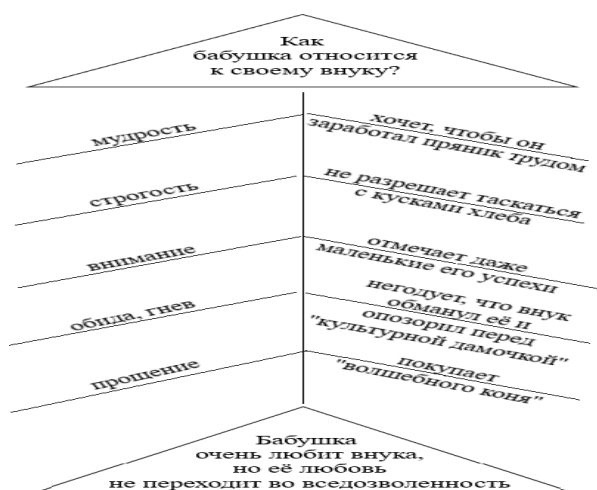
Yozuvlar aniq va lo‘nda bo‘lishi, faqat mohiyatni aks ettirishi kerak. Asosiy muammolar boshga yaqinroq joylashtiriladi. Muammolarni asardagi voqealar rivoji bilan bog‘liq holda ketma-ket taqdim etish maqsadga muvofiqdir.

“Baliq skeleti” sxemasi muammolar doirasini aniqlash, ularning o‘zaro bog‘liqligini tushunish, sabab-oqibat munosabatlarini ko‘rsatish va muammolarni tahlil qilishda samarali vosita hisoblanadi. Biroq ayrim o‘qituvchilar va ba‘zan internet manbalarida ushbu sxema noto‘g‘ri talqin qilinayotganiga duch kelish mumkin (1-rasmga qarang).

1-rasm

“Fishboun” sxemasining noto‘g‘ri talqinlari [11]

Bu sxemadan har qanday darsda foydalanib bo‘lmaydi. Mazkur grafik organayzer darsning maqsadiga mos kelishi kerak. Agar dars muammoning kelib chiqishi va oqibatlari bilan bog‘liq bo‘lsa hamda tarkibiy tahlilni talab qilsa, ushbu sxemadan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlar mavjud bo‘lgan darslarda undan samarali foydalanish mumkin.

“Baliq skeleti” sxemasi muammolarni tasvirlash, ularni hal qilish yoki xulosa chiqarishga harakat qilish imkonini beradi. Ushbu sxema tizimli, ijodiy va tahliliy fikrlashni shakllantiradi hamda faollashtiradi.

Grafik organayzerlarning afzalligi – ularning istalgan auditoriyada va har xil sharoitda qo‘llash imkoniyatining mavjudligidir. Bundan tashqari, ularning qo‘llanilish sohasi ham keng. Sxema ustida ishlash va taqdimot qilishdan so‘ng, bilimlarni mustahkamlash va fikrlashni rivojlantirish maqsadida savol-javob o‘tkazish muhimdir. Har bir grafik organayzer o‘ziga xos qo‘llash texnologiyasiga ega (1-jadvalga qarang).

1-jadval

“Baliq skeleti” sxemasi bilan ishlash texnologiyasi [9, 23]

№	Ish bosqichlari	Ajrati ilgan vaqt	Faoliyat majmuni	
			Ta’lim beruvchi	Ta’lim oluvchi
1	Yo‘riqnoma berish	2-3 min	Sxemani to‘ldirish qoidalarini bilan tanishtiradi	Tinglaydilar, savollar beradilar
2	Fishbounni to‘ldirish	3-5 min	Kuzatadi, yo‘naltiradi	Yakka tartibda / juftlikda ishlash

3	Mini guruhlarga birlashish, sxemalarini taqqoslash va to'ldirish	3-7 min	Kuzatadi, muvofiqlashtiradi	Fikrlarini umumiy sxemaga birlashtirishadilar
4	Natijalar taqdimoti: muammolarni, ularning murakkab tabiati ko'rish, xulosa qilish imkonini beradi	3-5 min	Tinglaydi, ikkinchi guruhga to'ldirish imkoniyatini beradi	Natijalar taqdimotini o'tkazadilar, o'z fikrlarini bildirishadilar
5	Xulosalash, tahlil qilish va baholash	2-3 min	Natijalarni umumlashtiradi, guruhlar ishini tahlil qiladi va baholaydi	O'z-o'ziga baho berishi mumkin

Ilmiy manbalarda to'ldirilgan namunalar har doim ham berilmaydi. Bu esa organayzerlarni o'rganish va qo'llashda muammolarga hamda noto'g'ri talqinlarga sabab bo'lmoqda. Quyida bir necha namuna keltiramiz (2-3-rasmga qarang).

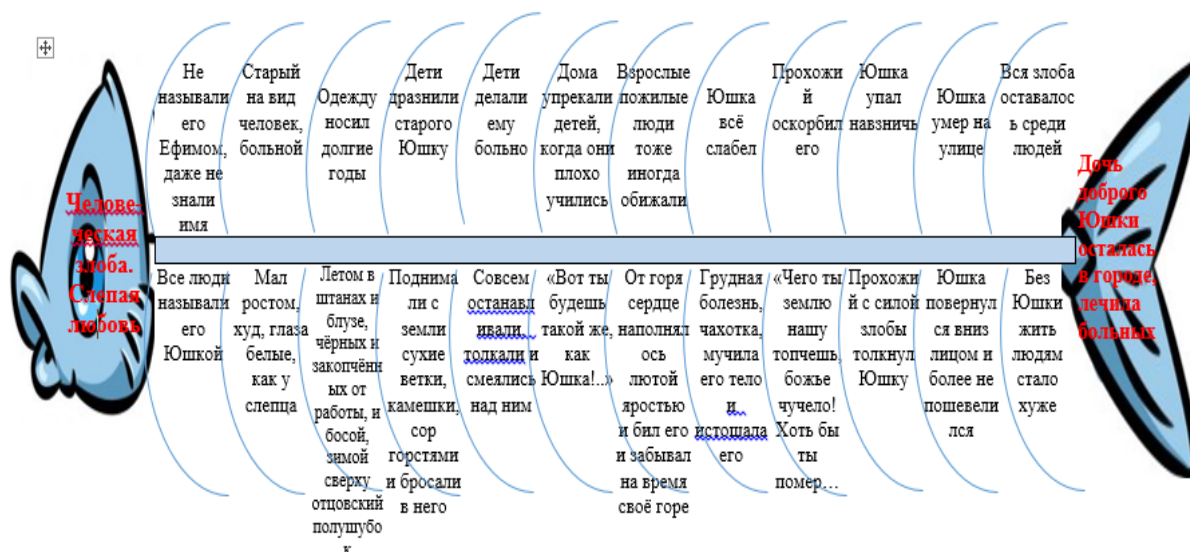
2-rasm

A.M.Gorkiyning "Izergil kampir" hikoyasidagi "Danko afsonasi" bo'yicha tuzilgan "Fishboun" (Baliq skeleti) [9, 24]

Sxemani to'ldirilib, natijalar taqdimotini o'tkazayotganda ta'lim oluvchilar qanday muammo osti muammolarini topganliklari, qaysi dalillar bilan izohlaganliklari va muammoning yechimini taqdim etishadi.

A. Platonovning “Yushka” hikoyasi asosida tuzilgan “Baliq skeleti” sxemasi [9, 25]

O‘qituvchi guruhlar taqdimotidan so‘ng xulosa chiqarib, Yushkaning og‘ir kasal ekanligini, balki o‘sha kuni vafot etishi mumkinligini ta’kidlaydi. Biroq u bu tarzda – ko‘chada qolib ketib – vafot etmasligi, mehribon odamlar davrasida bo‘lishi lozimligiga e’tibor qaratadi.

Kichik muammolarni tasvirlashda o‘quvchi hodisalar o‘rtasidagi sabab va oqibatni tushunib, izohlashga o‘rganadi. Muallif inson shafqatsizligini qoralab, o‘quvchilarga to‘g‘ri xulosa chiqarishda yordam beradi. “Yushka” hikoyasi mehr-oqibatning abadiy tarannumidir.

MUHOKAMALAR

Bu sxemani qo‘llashda yuqori sinf matnlarining tanlanish sababi shundaki, “Baliq skeleti” sxemasi bilim va o‘quv faoliyatida BKM darajasining yanada yuqori pog‘onasida qo‘llanilishi mumkin. O‘rta maktab dasturida quyidagi mavzular kiritilgan: “Sabab, shart-sharoit, oqibatlarni qanday ifodalash kerak” (9-sinf. Sabab holi, holat, natijaviylik. 63–66-betlar).

“Fishboun”ning strukturaviy-mantiqiy sxemasi o‘quvchilarning nutqiy kompetentligini shakllantirishga yordam beradi. Bu sxema asosida o‘qituvchi cheksiz ko‘p savol berishi mumkin. O‘quvchilar asar matni bilan ishlaydi, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlaydi, muallif pozitsiyasini anglaydi, muammoli vaziyat bo‘yicha o‘z fikrlarini bildiradi va xulosalar chiqaradi. Har bir voqea o‘z sabab va oqibatlariga ega bo‘lib, “Baliq skeleti” sxemasi yordamida bu bog‘liqliklarni tushunish mumkin.

Professor Ishikavaning grafik organayzerining afzalliklari sezilarli darajada ahamiyatlidir. Inson materialni to‘liq tushunganida, u o‘z fikrlarini erkin ifodalay oladi, chunki vaziyat mohiyatini anglab yetadi.

XULOSA

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, bunday tashkil yetuvchilarni o'quv jarayoniga joriy etish kommunikativ kompetentlikni 25-35% ga oshiradi, o'quv jarayonini yanada samarali va mazmunli qiladi va quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

1. Nazariy ma'lumotlarni yaxshi o'zlashtirish, ta'lim muassasalarida tilni va adabiyotni o'qitish samaradorligini oshirish;
2. Adabiyotini o'rganish jarayonini samarali va ijodiy qilish;
3. Nazorat darslarida qayta foydalanish uchun materialni tushunarli va qulay qilish;
4. O'rganilgan material bo'yicha tahliliy xulosalar chiqarish, muammolar, tuzilmalar, sxemalarni samarali tahlil qilish.

O'quvchi axborotni mohiyatini anglaganda, yaxshi o'zlashtirganda uni erkin ifodalashi, o'z fikrini bildirishi, xulosa chiqarishi mumkin, chunki u masalaning mohiyatini tushungan bo'ladi. Fishboun bunda samarali vositadir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni, 28.01.2022. URL: <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>
2. Бойко О. Метод «Фишбоун» (Рыбий скелет): что это такое, формы работы на уроке и примеры. // Pedsovet.su, 01.04.2015. URL: <https://pedsovet.su/metodika/priemy/5714>
3. Василишин Н. Приём «Фишбоун» на уроках окружающего мира в начальных классах, 21 апреля, 201652980 URL: https://xn--80aaaaajauxnkg1gg.xn--p1ai/ru/article/562056/discussion_platform
4. Виноградова О. Ю. Прием «Фишбоун» на уроках окружающего мира в начальных классах: сборник трудов конференции // Педагогические практики для внедрения инновационных решений: материалы Всеросс. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 4 апр. 2024 г.) / редкол.: Ж.В.Мурзина [и др.] – Чебоксары: Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс», 2024. – С. 11-13. – ISBN 978-5-907830-23-3.
5. Дорина М. Диаграмма Исикавы (диаграмма рыбья кость) методика выявления ключевых причин, влияющих на результат. – М.: НИУ ВШЭ, январь, 2013.
6. Саблина, Валентина. Что такое ФИШБОУН? 12.01.2020. URL: https://qwertyui11.blogspot.com/2020/01/blog-post_12.html
7. Чориева Ш.Т., Авазова С.А. Использование графических органайзеров в процессе обучения русскому языку и литературе // XVII Виноградовское

- чение. Сборник научных трудов Международной научно-практической конференции. – Ташкент, 21 мая 2021. – В. 337-352.
8. Чориева Ш.Т., Авазова С.А. Использование фишбоун при изучении русского языка и литературы в старших классах литературы // “Ilm-fan fidokori” xalqaro ilmiy-amaliy ko,,rik tanlovi maqolalar to‘plami – (29-dekabr 2022-yil) – T.: Farg‘ona. – 403 b. – В. 19-28.
 9. Худайкулов Х.Д. Электронная библиотека – важнейший компонент инновационных технологий в современном образовании / Х.Д.Худайкулов, Г.М.Анаркулова, Ю.У.Уралова. – Текст: непосредственный // Проблемы и перспективы развития образования: материалы V Междунар. науч. конф. (г. Пермь, март 2014 г.). – Т. 0. – Пермь: Меркурий, 2014. – С. 223-224. URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/101/5135/>
 10. URL:
https://www.google.com/search?q=%D1%81%D1%85%D0%B5%D0%BC%D0%B0+%D1%84%D0%B8%D1%88%D0%B1%D0%BE%D1%83%D0%BD+%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%86%D1%8B+%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%86%D1%8B&sca_esv=cf2d2db4e4f86cc0&rlz=